

המשולש בת-אב-אם בעקבות יתמות מאב וגירושי הורים בילדות

מור אבנרי^{1,2}, מור שחורי-סטאל^{2,3}, עמית פכלר⁴

¹פסיכולוגית קלינית, חיפה ²המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת חיפה, חיפה, ³המחלקה לטיפול באומנות, המכללה האקדמית בית ברל, כפר סבא, ⁴בית הספר לפסיכותרפיה, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב, ישראל

רב השיח יעסוק בתהליכים נפשיים עמוקים של הבנות אשר איבדו אב לאחר גירושי הורים בהם הקשר עם האב הידלדל במידה ניכרת או בעקבות פטירתו של האב. ההרצאות יתעמקו בטיב היחסים הממשיים והמופנמים של הבנות עם האב, תוך התייחסות להשפעות המודעות והסמויות של משולש היחסים בת-אב-אם ויפרשו את ההשלכות של הקשרים המתקיימים בטריאנגולציה על תחושת הרווחה הנפשית, התפקוד וחוויות המשמעות של הבנות. כל הרצאה תתמקד בפן אחר של טיב היחסים והשפעותיהם על הבנות ומכלול ההרצאות יאפשר הבנה רחבה של המורכבות הפסיכולוגית של השלכות האובדן על הבנות.

"בלילה נפלו ציפורים מהקן": מחשבות על השבר בייצוג האבהי בעקבות גירושי הורים

מור אבנרי

אברהם חלפי כתב: "בלילה נפלו ציפורים מן הקן ... והחיים הגדולים נהיו קטנים / ובכו לחיות." גירושי הורים בילדות הינם התרחשות המטלטלת את חוויית החיים ואת מרקמם. בהרצאה יעשה ניסיון לזקק את חוויית האבדן הכרוכה בהיעדר האבהי עקב גירושי הורים, מתוך המחשבה כי היא כרוכה בתחושת שבר המתהווה ביחסים עם האב ובייצוגו המופנם. כמו כן, ייבחנו היבטים שונים בחוויית היחסים עם האב הגרוש תוך התייחסות למסגרת התיאורטית של מייקל באלינט, מסוד חאן ואחרים.

הדיאלקטיקה בין חוויית אובדן ממשי ואובדן עמום של דמות האב לאחר גירושי הורים ונתיבי ההתמודדות עם

האובדן

מור שחורי-סטאל

בהרצאה אציג ממצאי מחקר אשר בדק זוגות של בנות בוגרות שהוריהן התגרשו בילדות ואימותיהן המשמורניות. המחקר התמקד בהשפעות של הסתגלות האם לאחר הגירושין והאופן בו היא תופסת את דמותו של הגרוש על ההסתגלות ארוכת הטווח של בתה ועל הקשר המתמשך שלה עם אביה.

בהרצאה אדון בחשיבות איכות הקשר בין האם ובתה על הרווחה הנפשית, ההסתגלות לגירושין ותפקודה של הבת בבגרותה, ובה בעת, במורכבות הקשר של הבנות עם האבות הלא משמורנים, בהיותם נוכחים-נפקדים ולנוכח תפיסת אם שלילית של האבות.

רוב משתתפות המחקר הציגו קרבה גדולה יותר לדמות האם בהשוואה לדמות האב והשפעה גדולה יותר של איכות הקשר עם האם על מצבן הנפשי-תפקודי בבגרות לעומת השפעת איכות הקשר שלהן עם האב. בהרצאה אסביר מדוע בנות שלהן קשר קרוב וחיובי יותר עם האבות דיווחו, בניגוד למצופה, על מצב נפשי פחות טוב בבגרות. למרות הידיעה המאוד בסיסית שבאופן כללי קרבה לשני ההורים עדיפה על קרבה להורה אחד, תוצאות המחקר מלמדות שאצל בנות להורים גרושים התמונה הרבה יותר מורכבת וקרבה לשני ההורים גם מאוד מקשה עליהן. ההיצמדות לאם המשמורנית והנאמנות אליה מהווים סוג של פתרון והגנה מפני המצוקה של הבנות במצב של קונפליקט נאמנויות. לבנות קל יותר לקחת צד ולדבוק באם הנוכחת באופן רציף מאשר להיות קרועות בין שני ההורים או לקחת את צד האב שהוא נוכח-נפקד.

את ממצאי המחקר אסביר לאור התיאוריות של דולנד וויניקוט, וילפריד ביון ומלאני קליין. לסיכום, אשרטט טובנות אודות התמודדותן הפסיכולוגית של בנות להורים גרושים עבור אוכלוסיית המטפלים.

אמא טובה, אבא רע: מנגנוני פיצול של ילדי גירושין

עמית פכלר

עבור הילדים, כותבת ויסלבה שימבורסקה, גירושין הם "סוף העולם הראשון". אירוע זה עלול להירשם בנפשו של הילד כחווית היקרעותו בין הוריו. בהרצאה זו אדון בדינמיקה אופיינית להתמודדות ילדי גירושין עם הקונפליקט שבין הוריהם, בדגש על תחושת משמעות, מנגנוני פיצול, הפנמה והשלכה, תוך התייחסות להרצאות של מור אבנרי וד"ר מור שחורי-סטאל. בהסתמך על ממצאי מחקרה של ד"ר מור שחורי-סטאל ועל מסקנותיה בנוגע למידת הנפרדות של הבת מאמה הגרושה, אציע הסבר לפיו יצירת נפרדות מן ההורה המשמורן עלולה להוות סכנה קיומית לשיווי המשקל הנפשי של הילד. מושגיהם התיאורטיים-קליניים של מלאני קליין, רונלד פרברן, דונלד ויניקוט ושמסון רובין ישמשו לשרטוט ההתרחשות בתודעת הילד, תוך עיון ברגשות כגון: גדלות (גרנדיוזיות ואומניפוטנטיות), אשמה ואמביוולנטיות. לבסוף אציע נקודות מעשיות לתשומת לבם של המטפלים באוכלוסיית גירושין.

התמודדות ילדים עם רצח אמם על ידי האב

לרה צינמן¹, רותי אלדר^{2,3}, איריס טוביה^{4,5}, אורה סלמון⁶

¹ארגון משפחות נרצחים ונרצחות, ארצי, ²ייעוץ משפחות נפגעי עבירות המתה, תכנית סנ"ה, מחוז תל אביב, ³ייעוץ משפטי, ארגון משפחות נרצחים ונרצחות, ארצי, ⁴אזור דרום, מרכז אלה להתמודדות נפשית עם אובדן, באר שבע, ⁵לשעבר מנהלת מרכז סיוע לנפגעי עבירות המתה, מחוז דרום, תכנית סנ"ה, באר שבע, ישראל ⁶אחותה של שרה סלמון שנרצחה ע"י בעלה

במדינת ישראל מתקיימת מדי שנה סטטיסטיקה עגומה - רצח בין 15-20 נשים בידי בני זוגן, חלקן הגדול אמהות לילדים קטנים. מיעוט מהאבות הרוצחים מתאבדים לאחר הרצח, הרוב מועמדים לדין ומרצים את עונשם בכלא. במקרים מעטים הם נמצאים באשפוז פסיכיאטרי. בפועל הילדים מאבדים את שני ההורים. לא פעם הילדים עדים לרצח אכזרי של אמם. הם חווים לא רק אובדן ויתמות אלא גם טראומה קשה. אם לאם שנרצחה נותרו הורים או אחים המסוגלים לקחת על עצמם את גידול הילדים, הם נעזרים בסיוע מרשויות הרווחה, אולם נתקלים בקשיים רבים, כלכליים ונפשיים.

ברב שיח יוצגו היבטים שונים של התמודדות יתומים עם רצח אמם והתמודדות של בני המשפחה הלוקחים על עצמם את גידולם.

פעילות ארגון משפחות נרצחים ונרצחות לקידום סיוע

לרה צינמן

במסגרת פעילותי בארגון נחשפתי למספר משפחות שהקדישו את עצמן לגידול נכדים ו/או אחיינים שנותרו יתומים לאחר רצח אמם. המשפחות היו חברות בקבוצת תמיכה היחידה בארץ שהוקמה ומומנה ע"י הארגון.

עד להקמת תכנית ממשלתית סנ"ה (סיוע למשפחות נפגעי עבירות המתה) לא הוענק למשפחות האלה שום טיפול ייחודי מעבר לתגמול מביטוח לאומי: "תגמול לילד שהתייתם עקב אלימות במשפחה". זהו תגמול שאינו יכול לאפשר רמת קיום נאותה. הוא נפסק ברגע שהילדים מגיעים לבגרותם. נחשפנו למצב פרדוקסלי בקרב אחת המשפחות בה הבנות קיבלו סיוע כספי מרשויות הרווחה לחוגים בתור יתומות, אולם הוצע להן סיוע בתור בנות האסיר.

הדוגמא ממחישה את סדרי העדיפויות במדינת ישראל. ברשות לשיקום האסיר התחילו כבר ב-1987 עם המיזם "חונכות ילדי אסירים-פרויקט מגן דוד". אולם רק בסוף שנות ה-90 החלה לחלחל מודעות לסבל משפחות נרצחים. הארגון היה שותף לחקיקת חוק זכויות נפגעי עבירה, אך הוסרו ממנו פרקים שהיו אמורים להעניק פיצויים ושירותי סיוע לנפגעי עבירה.

לכן בשנות ה-2000 הארגון השקיע מאמץ לקידום שני נושאים:

1. תמיכה בתיקון לחוק סדר הדין הפלילי שאיפשר לראשונה עריכת תסקיר נפגע לנפגעי עבירות המתה. בזכות התסקירים שנערכים כיום באופן נרחב נפסקים פיצויים פליליים ליתומים.

2. הארגון תרם תרומה ייחודית כנציג הקורבנות בוועדה הבינמשרדית שבחנה דרכי סיוע לנפגעי עבירות המתה. המלצותיה אושרו בהחלטת ממשלה ב-2009. כתוצאה מהחלטת הממשלה הוקמה התוכנית להקמת מערך סיוע שבמסגרתו זוכות כיום משפחות נרצחים במימון המדינה לסיוע חומרי, נפשי ומשפטי באמצעות מרכזי סיוע ומשרד המשפטים (תוכנית סנ"ה).

אולם בתכנית סנ"ה: "סל השירותים עבור כל בן משפחה יהיה ניתן למימוש במשך שנתיים מיום קבלתו במרכז." לכן גם בימינו מאות יתומים, שהם עדיין ילדים או הפכו לאנשים מבוגרים, מתמודדים ללא סיוע עם קשיים עצומים בכל תחומי חייהם. הם נושאים צלקות של טראומה איומה, בושה, הסתרה. הארגון פועל למען הרחבת הסיוע מעבר לשנתיים. בני המשפחה שלוקחים על עצמם תפקיד הורים ליתומים משלמים מחיר כבד תוך ויתור על חיי המשפחה שלהם ומקום העבודה. יש להתייחס לרצח במשפחה ורצח בכלל כאל טרור אזרחי ולהציב כיעד ממלכתי הענקת סיוע מקיף ושקום חיי יתומים, ששילמו מחיר יקר ביותר, נושאים בטראומה לאורך חייהם ואף עלולים להעביר אותה לדורות הבאים.

היבטים משפטיים בהתמודדות ילדים שאינם נרצחה בידי אביהם

רותי אלדר

בתחום הפלילי: מאז חקיקת חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001 יש לנפגעי עבירה בכלל ולנפגעי עבירות אלימות חמורות (כאשר ברור שהמתה הינה עבירת האלימות החמורה ביותר), זכויות שונות בהליך הפלילי המתנהל בשיטת המשפט הישראלית בין המדינה כמאשימה לבין הנאשם. בין הזכויות ניתן למנות את הזכות לקבל מידע על ההליך ולהשמיע עמדה בצמתים מסוימים. למשל: קבלה ועיון בכתב האישום, נוכחות בדיונים, מסירת הצהרת נפגע והבעת עמדה לעניין הסדר טיעון מתגבש. בנוסף, לאחר הרשעת הנאשם זכאים נפגעי העבירה שבית המשפט יקבל מידע על הנזקים שנגרמו להם ויתחשב בכך לעניין העונש. לצורך הערכת הנזקים יתחשב בית המשפט בהצהרת נפגע וכן רשאי הוא למנות עו"ס מטעמו שיערוך תסקיר מפורט ומקצועי שיוגש לבית המשפט (עפ"י סעיף 187(ב1) לחוק סדר הדין הפלילי).

בגזר הדין, רשאי בית המשפט לחייב את הנאשם בתשלום פיצויים פליליים לנפגע העבירה עד לתקרה המירבית של 258,000 ₪ (סעיף 77 לחוק העונשין).

כאשר מדובר בילדים, לרוב קטינים שאיבדו ברגע גם אמא (שנרצחה) וגם אבא (שנאשם ועצור בכלא) הליווי, הסיוע והייעוץ המשפטי הוא ממש קריטי לצורך מימוש ומיצוי הזכויות.

בתחום האזרחי: כאשר מתרחש רצח במשפחה מדובר באסון רב מימדי, שמעבר לטראומה הנפשית ולהרס המשפחתי, מחייב פעולות משפטיות רבות כדי להגן על הילדים עצמם ועל זכויותיהם הרכושיות.

הבעייה המרכזית היא שיש צורך למנות לילדים המוגדרים עפ"י חוק כחסויים אפטרופוס לגוף ו/או לרכוש, וכן לדאוג להם למשפחה אומנת. למעשה, במקרה כזה יש התערבות מיידית של מח' הרווחה שמגדירה את הילדים כ"ילדים בסיכון" הזקוקים להגנה, וניתנות סמכויות לפקידות הסעד ולוועדות החלטה עירוניות שמחליטות על גורלם. חלק מההחלטות הנוגעות למינוי אפטרופוס ולפעולות בעזבון ו/או בנכסי הילדים מחייבות החלטה או אישור של בית משפט למשפחה.

הצרכים בתחום האזרחי המחייבים טיפול, סיוע, ייצוג וייעוץ משפטי לילדים החל מ צו ירושה עד לתביעת נזיקין נגררת לפלילים מהאב.

דילמות וסוגיות הקשורות להיבטים רגשיים וחברתיים

איריס טוביה

במצב של רצח האם בידי האב, עולות דילמות רבות ומורכבות בקשר לילדים אשר נותרו יתומים מאימם בעוד אביהם צפוי להישלח למאסר ממושך. החלטות הנוגעות לקטינים ולדאגה לצורכיהם הבסיסיים, כגון מקום מגוריהם המיידית, מזונותיהם, קבלת טיפול רפואי, רישום למוסדות חינוך, ניהול הליכים משפטיים ומימוש זכויותיהם, לרבות הזכויות ברכוש – כל אלה מעלים את הצורך במינוי מיידית של אפוטרופוס אשר טובתם היא שתנחה את צעדיו ותעמוד לנגד עיניו וגורם מקצועי שירכז את כל הטיפול במקרה. הליך מינוי אפוטרופוס הוא הליך משפטי אשר צד לו הוא בא כוחו של היועץ המשפטי ממשד הרווחה. במסגרתו תידרש עמדת משרד הרווחה לשאלת זהות המבקש להתמנות אפוטרופוס לקטינים ויכולתו למלא תפקיד זה. ההליך ממושך בעוד המענה צריך להינתן מייד לאחר הרצח.

מטבע הדברים המשפחה נקלעת לסיטואציה טרגית והרסנית המקשה עליה להכריע בעניינים כגון הקשר עם אביהם היושב בכלא, אצל מי יגדלו ומה יהיה מעמד המשפחה שקלטה אותם. כך גם בניהול נכסי הקטינים. רכוש אימם שנרצחה אינו עובר לידיהם באופן אוטומטי, ויש צורך בנקיטת הליכים מידיים כדי להבטיח כי רכוש זה יגיע לידיהם ולא לידי מי שנטל בידיו את חייה של האם. להחלטות אלה יש השפעה מיידית ומכרעת על הקטינים הנאלצים להיפרד מההורה שנרצח ומהורה שהוא בגדר נוכח נפקד, ואזכור אהבתם אותו מעורר התנגדות טבעית. במקרים רבים חל נתק בין בני משפחת הנרצחת לבני משפחת הרוצח, וכך נאלצים הילדים להיפרד גם מבני משפחת האב, לרבות סבתא וסבא שלא עשו להם כל רע. במקרים שבהם הילדים נמצאים בחזקת משפחת האב הרוצח, משפחתה של הנרצחת סובלת כפליים – גם עקב ניתוק הילדים מהם. הדרך להשגת מענה לצורכיהם הייחודיים של בני משפחת הנרצחת ארוכה. יש להשקיע מחשבה באיך ניתן לשנות את פני הדברים בהכרה סטטוטורית במעמדם הכולל של נפגעי העבירה, ובעיקר בכך שהפגיעה מצריכה לא רק טיפול משפטי ונפשי מיידית אלא טיפול ארוך טווח, ובצד זה – הכרה בצורכיהם הכלכליים. בכך יש לא רק מעשה משקם לנפגע הספציפי שיקבל את הסיוע הכלכלי, כי אם נקיטת עמדה ציבורית-חברתית וצעד כלכלי ומוסרי נכון כאשר מדובר בילדים נפגעי עבירות רצח במשפחה.

במסגרת עבודתי כמנהלת מרכז סנ"ה בדרום ליוויתי מספר מקרים בהם האב רצח את האם, לא התאבד, ונשארו ילדים קטינים, יתומים. מהניסיון שלי גיליתי שמשרדי הממשלה השונים ובתי המשפט מגלים פתיחות וגמישות כדי להיות ערוכים לטפל במקרים רגישים אלה, הדורשים התייחסות שונה ומובחנת מכלל האוכלוסייה.

הקמת מרכזי הסיוע למשפחות נפגעי עבירות המתה קדמה מאוד את כל נושא הטיפול ביתומים, הקטינים, אולם עדין יש מקום לחשיבה איך ניתן לתת סיוע ארוך טווח בתחום הטיפול, הכלכלי והחברתי. אסור לנו לשכוח שכשאחד מבני הזוג נרצח, נשארים ילדים. הם לא יודעים כל כך מי הם ומה הם, עם מי הם אמורים להזדהות – עם הקורבן או עם הרוצח? הם שואלים את עצמם: האם גם אני אהיה קורבן לרצח או שגם אני אהיה רוצח? גם אם בן הזוג שרצח לא התאבד, הוא בבת אחת נעלם להם מהחיים. בבת אחת אין להם בית וזאת הנקודה המרכזית!!

בעזרת מקרים שליוויתי באופן אינטנסיבי בשטח אנסה לשתף בדילמות, הקשיים והתובנות שאליהן הגענו במהלך בניית ויישום תכנית ההתערבות הטיפולית עבור בני המשפחה כולה והיתומים בפרט.

אורה סלומון

אני- אורה סלומון בת 37, תושבת באר שבע רווקה, אמא מאושרת לשלושת ילדי המדהימים, בני 14-10!!
 אני אמא של ילדי יקירי רק 8 שנים, אבל דודה מהיום שאחותי שרה נכנסה להריון.
 אחותי היקרה שרה סלומון ז"ל התחתנה כשהאוויר היה לנגד עיניה!
 החלום שלה לבנות בית ומשפחה כזו צנועה היה מהרגע הראשון שהכירה את האביר על הסוס הלבן!
 אבל החלום התנפץ, נגדע כשלשרה מלאו בסך הכל 37 שנים!
 שרה נרצחה בידי בעלה בשנת 2012. רצח אכזרי, מזעזע שהמח האנושי לא יכול לקלוט! וכל זאת לעיני הילדים הקטנים!!
 שנים אני ומשפחתי עסקנו בגידולם!! אבל יחד עם אחותי שלא היתה איתנו, פשוט כך! שרה חיה איתנו למרות הכל..
 והיום יש לי את הכח מילדי יקירי
 הכח להוביל לשנות כדי שמה שאנחנו עברנו לא יקרה עוד!
 אני וילדי היקרים מבלי, מטיילים ולכל אחד ואחת מהם יש חברים ויש אותנו משפחה גדולה, שתומכת ומחבקת
 אחד את השני! נעשה הכל כדי להעלות מודעות ולהנציח את זכר יקירינו!
 לא רק האישה נרצחת! כל המשפחה נכנסת לחלל אינסופי! אני אישיות מאוד אופטימית ומלאה בשמחה וזה מה
 שהעברתי לילדים וכך הצלחנו יחד לגדול.. למדנו לחיות לצד האבל ולא אותו.. למדנו עוד להעריך את החיים ולהגיד
 תודה על כל יום. מי כמונו יודע שהכל יכול להשתנות ביום אחד..
 אנחנו נפעל להפסקת התופעה האיומה!